

УДК 376

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/27.204007>**Ірина СЕРЕДА,***orcid.org/0000-0001-6771-4196*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри спеціальної освіти

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

(Миколаїв, Україна) *sereda_iv71@ukr.net*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Представлено результати емпіричного дослідження стану використання корекційно-виховних технологій спеціальними педагогами в практичній діяльності. Педагогами інклюзивних класів загальноосвітніх шкіл, закладів спеціальної освіти, реабілітаційних центрів та логопедичних пунктів м. Миколаєва, а також магістрантами спеціальності 016 «Спеціальна освіта» МНУ імені В. О. Сухомлинського здійснено самоаналіз рівня та особливостей використання ними технологій корекційно-виховної роботи. Наведено його результати за трьома змістовими блоками: розуміння сутності корекційно-виховної роботи та використанняваних у ній технологій; рівень володіння різними корекційно-виховними технологіями та частота їх використання у власній педагогічній практиці; особливості застосування корекційно-виховних технологій та їх вплив на різні категорії вихованців.

Проведене дослідження підтвердило актуальність використання корекційно-виховних технологій спеціальними педагогами у сучасних умовах. Більшість учасників дослідження показали середній та високий рівень володіння зазначеними технологіями. Разом із тим констатовано низку проблем, пов'язаних із використанням технологій корекційно-виховного процесу: відсутність у необхідному обсязі методологічно та методично обґрунтованих рекомендацій щодо застосування методів і технологій корекційно-виховної роботи з різними категоріями дітей, недостатню системну підготовку майбутніх спеціальних педагогів до реалізації форм і методів корекційного навчання та виховання. Вивчення та обґрунтування технологічного складника цього процесу, розробка науково-методичних рекомендацій практикуючим педагогам та батькам щодо застосування визначених технологій сприятиме оптимізації корекційно-виховного процесу.

Ключові слова: спеціальні педагоги, корекційно-виховна робота, технології корекційно-виховної роботи.

Iryna SEREDA,*orcid.org/0000-0001-6771-4196*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of Special Education

Mykolaiv V. O. Sukhomlynsky National University

(Mykolaiv, Ukraine) *sereda_iv71@ukr.net*

USE OF TECHNOLOGIES OF CORRECTIVE AND EDUCATIONAL WORK IN THE PRACTICAL ACTIVITIES OF SPECIAL EDUCATORS

The results of the empirical study of the state of using correction and educational technologies by special teachers in practical activity are presented. Teachers of inclusive classes of general education schools, institutions of special education, rehabilitation centers and speech therapists in Mykolaiv, as well as undergraduates of specialty 016 "Special education" of Mykolaiv V. O. Sukhomlynsky National University conducted a self-analysis of the level and peculiarities of their use of correction and educational technologies. Its results are presented in 3 content blocks: understanding of the essence of correctional and educational work and of the technologies used in it; the level of ownership of different correctional and educational technologies and the frequency of their use in their own pedagogical practice; peculiarities of the use of correctional and educational technologies and their influence on different categories of pupils.

The study confirmed the relevance of the use of correctional and educational technologies by special educators in modern conditions. Most of the study participants showed medium and high level of possession of these technologies. At the same time, a number of problems related to the use of technologies of correctional-educational process were noted: the lack of methodologically substantiated recommendations on the application of methods and technologies, correctional-educational work with different categories of children, insufficient systematic preparation of future special educators forms and methods of correctional education and upbringing. Studying and substantiating the technological component of this process, developing scientific and methodological recommendations for practitioners and parents on the use of certain technologies will help optimize the correctional and educational process.

Key words: special educators, correctional and educational work, technologies of correctional and educational work.

Постановка проблеми. Корекційно-виховна діяльність педагога, як складник корекційно-педагогічного процесу, виступає невід'ємною рисою сучасної світової та вітчизняної освіти. Спеціальна освіта як її окрема ланка, а також реалізація інтегрованої і насамперед інклюзивної форми навчання покликані забезпечити якісну освіту дітей з особливими освітніми потребами.

Нинішні реалії демографічної ситуації в Україні викликають занепокоєння не лише стрімким зниженням народжуваності, але й збільшенням кількості дітей з психофізичними порушеннями. Згідно з даними вітчизняних психолого-медико-педагогічних консультацій, кількість дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, налічує понад 1 млн, що становить близько 12,2% від загальної кількості дітей у країні (Нагорна, 2012). Тому нині актуальним є не просто обов'язкове залучення всіх дітей до освітнього процесу, а й забезпечення якісної реалізації його корекційного складника (Войтко, 2016). Одним із важливих аспектів є використання спеціальними педагогами ефективних корекційно-виховних технологій.

Аналіз досліджень. Корекція розглядається науковцями (Демченко, 2015; Бондар, Синьов, 2011; Колупаєва, Таранченко, 2016) як система психолого-педагогічних заходів, спрямованих на послаблення або виправлення недоліків психофізичного розвитку дітей. Реалізація корекційного підходу в освіті відображається у таких аспектах, як: корекційно-педагогічний процес, корекційно-педагогічна діяльність, корекційна робота, корекційно-виховна робота.

Методологічні основи забезпечення якісної спеціальної освіти та підвищення ефективності корекційно-виховного процесу розглянуті у наукових дослідженнях багатьох вітчизняних учених, таких як: В. Бондар, Л. Виготський, С. Забрамна, І. Єременко, С. Конопляста, С. Миронова, О. Нагорна, Н. Назарова, М. Певзнер, Б. Пузанов, Л. Руденко, В. Синьов, Н. Стадненко, В. Тарасун, М. Шеремет, Л. Шипіцина, Д. Шульженко та ін.

Сутність корекційного виховання полягає у формуванні психічних функцій дитини та збагаченні її соціального досвіду. Водночас сприяють подоланню наявних у неї порушень мовлення, поведінки, моторних, сенсорних функцій та ін. Корекційно-виховна робота передбачає комплексний психолого-педагогічний вплив на всі особливості аномального розвитку особистості дитини. Така діяльність не зводиться до окремих коригувальних вправ, спрямованих на розвиток певних психофізичних функцій, а обов'язково

охоплює весь навчально-виховний процес загалом (Савінова та ін., 2019: 90).

На думку О. Нагорної, загальна мета корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими потребами конкретизується в таких аспектах: відновлення й розвиток пізнавальних та емоційно-вольових процесів, забезпечення максимальної адаптації особистості в суспільстві, формування позитивних рис характеру, корекція пізнавальної та емоційно-вольової сфер особистості; розвиток адекватної самооцінки та рівня домагань. Корекційний вплив на вихованців має бути розрахований на тривалий час і діяти на особистість загалом як єдина система компонентів: пізнавальних та емоційно-вольових процесів, набутого досвіду, спрямованості особистості, проявів поведінки. Необхідно узгоджувати певні педагогічні впливи з психологічними та медичними, дотримуючись послідовності й наступності в діях, єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі та сім'ї (Нагорна, 2012).

Для корекційно-виховної роботи немає спеціально розроблених програм або чітких загальних рекомендацій, а отже, не існує і заздалегідь чітко визначеного змісту корекції. Зумовлюючись загальною метою послаблення або подолання недоліків психофізичного розвитку і подальшим розвитком особистості дитини, конкретні завдання корекційної роботи, її зміст і методи суттєво відрізняються. Це залежить від рівня розвитку учнів та їхніх потенційних можливостей, етапу корекційно-педагогічного процесу тощо. Проте особливості корекційно-виховної діяльності спеціального педагога у її технологічному аспекті поки що залишаються не досить дослідженими.

З точки зору практичної реалізації технологію розглядають як послідовність дій педагога з розв'язання педагогічних або корекційних завдань, практичне втілення певної моделі корекційно-виховного процесу (Савінова та ін., 2018: 18). Корекційно-виховний процес передбачає необхідність комплексного застосування кількох технологій, які поєднуються в систему, спрямовану на реалізацію компонентів корекційно-педагогічного процесу.

Залежно від нозологій, складності дефекту у дитини та інших факторів у корекційно-виховній роботі можуть застосовуватися різні види технологій – від загально педагогічних, характерних для практики загальної масової школи (колективного творчого виховання, педагогічної підтримки, самовиховання особистості, тренінгові, інтерактивні, проєктні) до здоров'язберезувальних або

медичних (снузелен-, ава-, кінезотерапія та ін.). Більш універсальними в контексті корекційного виховання виступають, зокрема, ігрові технології та різні види та форми арт-терапевтичного впливу (Середа, 2018: 300).

Аналіз сучасних наукових досліджень переконує, що вагому роль у забезпеченні якісного корекційного впливу на дитину з особливими потребами відіграє професійна підготовка спеціального педагога, його компетентність у використанні сучасних технологій і методик корекційно-виховного процесу.

Метою статті є репрезентація результатів емпіричного дослідження стану використання корекційно-виховних технологій спеціальними педагогами закладів загальної та спеціальної освіти м. Миколаєва в практичній діяльності.

Виклад основного матеріалу. В емпіричному дослідженні взяли участь спеціальні педагоги м. Миколаєва, які працюють в інклюзивних класах загальноосвітніх шкіл, у закладах спеціальної освіти, реабілітаційних центрах, логопедичних пунктах, магістранти МНУ імені В. О. Сухомлинського спеціальності 016 «Спеціальна освіта». Всього в опитуванні взяла участь 51 особа. Стаж роботи за фахом склав: до 1 року – у 49% педагогів, від 1 до 3 років – у 23,5%, від 3 до 5 – у 11,8%, від 5 до 10 – у 9,8% та понад 10 років – у 5,9%. Педагогам були запропоновані для самоаналізу спеціально розроблені анкети, які містили 3 блоки запитань: щодо розуміння сутності корекційно-виховної роботи та використовуваних у ній технологій; щодо рівня володіння різними корекційно-виховними технологіями та частоти їх використання у власній педагогічній практиці; стосовно особливостей застосування корекційно-виховних технологій та їх впливу на різні категорії вихованців.

Аналіз відповідей педагогів на запитання першого блоку анкети засвідчив їх майже 100-відсоткову обізнаність (за винятком 3,9% опитуваних) щодо суті поняття «корекційно-виховна робота». Відповіді більшості педагогів (80,3%) були типовими і вкладались у межі формулювання: «Корекційно-виховна робота – це система комплексних засобів психолого-педагогічного впливу на різні особливості аномального розвитку особистості загалом». Ще близько 16% зазначили, що це «система педагогічних заходів, спрямованих на подолання та послаблення вад психічного та фізичного розвитку дітей з обмеженими можливостями». Більшість педагогів (80,3%) зауважила, що знайома з технологіями корекційно-виховної роботи, 15,7% визначили часткову обізнаність,

а 3,9% педагогів не зуміли дати відповідь на це запитання. Натомість стосовно ознайомленості з конкретними технологіями у відповідях респондентів спостерігались розбіжності. Так, із запропонованого нами переліку 8 основних видів технологій корекційно-виховної роботи 9,8% педагогів зазначили, що ознайомлені лише з 2–3 видами: ігровими та тренінговими технологіями, а також технологіями саморозвитку або логокорекції. Більшість педагогів (64,7%) обрали 4–5 видів технологій: арт-терапії, ігрові та тренінгові – всі респонденти, і в різних варіаціях також технології логокорекції, здоров'язбережувальні, соціально-виховні, технології саморозвитку, лише в 2 випадках – технології перевиховання. 23,5% серед опитуваних зазначили, що обізнані з 6–7 видами технологій, наведеними вище. І лише 3,1% зазначили, що знайомі з усіма 8 видами запропонованих корекційно-виховних технологій. Показово, що 7,8% педагогів розширили запропонований нами перелік, додавши до нього технології ароматерапії, музикотерапії, казкотерапії, інтерактивні, інформаційно-комунікаційні, проєктні технології.

У відповідь на запитання другого блоку анкети: «Якими корекційними технологіями та методиками ви володієте?» 19,6% педагогів зазначили, що володіють лише 2 видами корекційно-виховних технологій у різних варіаціях із такого переліку: ігрові, технології арт-терапії, тренінгові, здоров'язбережувальні, технології логокорекції. 41,2% педагогів володіє 3 видами технологій, переважно це ігрові та тренінгові технології, які доповнюються технологіями: арт-терапії, логокорекції, соціально-виховними, здоров'язбережувальними. При цьому 13,7% з них зазначили, що володіють комп'ютерними технологіями (ігровими, корекційно-розвивальними логопедичними програмами), а також особистісно зорієнтованими, кооперативного навчання, технологією створення ситуації успіху. 25,5% педагогів наголосили на своїх практичних уміннях із 4 видів технологій, насамперед ігрових, тренінгових, здоров'язбережувальних, технологій арт-терапії, а також технологій логокорекції, соціально-виховних, саморозвитку. Показово, що 19,6% опитуваних цієї групи самостійно доповнили перелік такими видами технологій: інтерактивними, мнемотехнічними, інформаційно-корекційними, проєктними, технологіями сенсорної терапії, АВА-терапії, флортайм-терапії, технологією корекції мовленнєвих вад за допомогою апаратно-програмного комплексу «Живий звук», казкотерапії, музикотерапії, хромотерапії, пісочної терапії. Лише 9,8% педагогів зазначили, що володіють

5–6 видами корекційно-виховних технологій, при цьому розширивши запропонований нами перелік (ігрові, арт-терапії, здоров'язбережувальні, саморозвитку) технологіями створення ситуації успіху та педагогічної підтримки, диференційованого та інтенсивного навчання, кооперативного навчання, використання інтелектуальних карт. 3,9% опитуваних не змогли дати відповідь на запитання.

Про досить високий рівень застосування визначених вище методик та технологій свідчить широкий діапазон зазначених конкретних методик, методів і прийомів, використовуваних 41,2% опитаних у власній практичній діяльності. Це, зокрема, методики М. Монтессорі, Г. Домана, сюжетні та рольові ігри, ігри на розвиток уваги, уваги, пам'яті, мислення, соціо-ігрові прийоми, фізкультхвилинки, дихальна та пальчикова гімнастика, кінезотерапія, психогімнастика, мнемотехніка та ейдотехніка, методика корекції звуковимови, методика «Від слова до фрази» Т. Новикова-Іванцова, модернізована методика автоматизації та диференціації сонорних звуків для дітей із поліморфною дислалією, методика логокорекції Н. Власова та О. Рау, розрізна абетка, методи антистресу, методики флортайм та АВА-терапія, сенсорна терапія. При цьому деякі педагоги наголосили на тому, що «використання методів і прийомів у роботі завжди залежить від особистісних потреб дитини, слід урахувати особливості та конкретну мету, якої необхідно досягти у корекції» (Анастасія Н, логопед-дефектолог, педагог ігрового навчання, стаж роботи за фахом 1 рік). 7,8% опитаних педагогів зауважили, що у практичній діяльності застосовували лише 1–2 корекційні прийоми або методики, наприклад, казкотерапію, ігрові технології, але робили це не системно. 21,6% педагогів зазначили, що не використовують подібні прийоми у своїй роботі або поки що не мали можливості чи необхідності їх застосування. На запитання стосовно частоти використання зазначених методик і технологій у власній практиці 31,4% опитуваних заявили про застосування подібних матеріалів на кожному занятті. Більшість педагогів (52,9%) використовують їх за потреби, 7,8% – лише в окремих випадках, а 9,8% не відповіли на це питання.

Запитання третього блоку передбачали визначення категорій дітей, з якими педагоги здійснюють корекційно-виховну роботу. 35,3% опитуваних вважають за потрібне використовувати корекційно-виховні технології з усіма без винятку дітьми, 45,1% застосовують їх у роботі з дітьми з особливими потребами або поведінковими розладами. 9,8% педагогів використовують зазначені

технології у роботі з дітьми із ЗНМ (загальною недорозвиненістю мовлення) та відсутністю мовлення або з дорослими людьми, хворими на афазію (розлад мовлення, пов'язаний із локальним ушкодженням кори головного мозку). Ще 7,8% опитуваних зазначили, що не застосовують корекційні технології в своїй роботі, оскільки натепер не працюють за фахом.

Також у цьому блоці анкети ми запропонували педагогам оцінити якість позитивних змін, які вони спостерігали у дітей під час та після застосування корекційно-виховних технологій. Показово, що такі позитивні зміни констатували у вихованців 90,2% усіх опитуваних педагогів, за винятком тих, хто зараз не працює за фахом. За глибиною та розмаїттям якісні характеристики корекційно-виховного впливу були різними. 47,1% педагогів обмежились стислими висновками, наприклад: «діти стали більш спокійними і зацікавленими», «краще сприймається матеріал, оскільки задіяна більша кількість аналізаторів», «відбувається активізація всіх психічних процесів, покращується мовлення», «діти краще йдуть на контакт та зацікавлюються новим матеріалом», «розвиток емоційної сфери, когнітивних процесів», «збільшення словникового запасу», «розвиток комунікації, мови, дрібної та загальної моторики», «підвищується мотивація, з'являється конкретний результат корекції», «усунення надмірної напруги, поява зацікавленого, активного ставлення до життя». 35,3% опитуваних дали більш детальні якісні характеристики, наприклад: «спостерігаємо зміни в тих функціях і структурах, на які спрямована корекція: покращується мовлення, поведінка в колективі, емоційне згуртування», «зниження напруження на уроці, корекція окремих сторін психічної діяльності, порушень у розвитку емоційно-особистісної сфери», «діти стають спокійнішими, впевненішими, набувають нових позитивних якостей, соціалізуються, оволодівають новими здібностями», «дитина стає більш зацікавленою під час заняття, в неї покращується настрій, вона краще орієнтується під час виконання завдань», «діти швидше включаються в корекційний процес та йдуть на контакт, поданий матеріал краще засвоюється, а набуті знання використовуються за межами заняття – вдома, на прогулянці, у спілкуванні з однолітками», «діти вчать самостійно створювати ігрові ситуації, за допомогою мнемо-таблиць переказувати казки та оповідання», «позбавлення відхилень в емоційному розвитку, знижується надмірне напруження, формуються комунікативні навички», «формується конструктивні форми поведінки, адекватна

самооцінка», «підвищується віра в свої можливості, з'являється активне ставлення до життя».

Останнє запитання анкети мало узагальнюючий характер і передбачало висловлювання опитуваними власного бачення доцільності та необхідності застосування корекційно-виховних технологій у роботі спеціального педагога. Слід зазначити, що у доцільності та необхідності застосування корекційно-виховних технологій переконані 94,1% спеціальних педагогів, які взяли участь у дослідженні. Проте шляхи їх застосування вони трактували дещо по-різному. Більшість опитуваних переконана, що корекційно-виховні технології «застосовувати необхідно, це дуже доцільно та ефективно» (Ірина Б.), оскільки вони «здійснюють значний позитивний вплив на дитину, урізноманітнюють заняття та окремі завдання, що дає можливість довше утримувати інтерес та увагу дитини» (Марина А.). Тому спеціальний педагог, зокрема, логопед, мусить «мати у своєму арсеналі знання щодо всіх новітніх науково обґрунтованих технологій та вміти їх застосовувати у своїй роботі». (Анастасія Н.) Опитувані також наголосили на тому, що «корекційні технології – один із головних блоків у практичній роботі логопеда», а «корекційний процес має бути системним та неперервним». Педагоги також зауважили, що використовувати такі технології «треба обов'язково, оскільки вони сприяють відновленню й розвитку пізнавальних та емоційно-вольових процесів, формуванню позитивних рис особистості та адекватної самооцінки, покращенню соціальної адаптації дітей», «роблять корекційний процес живим і яскравим». «Грамотне використання корекційно-виховних технологій має великий сенс у роботі педагога, логопеда». «Це доцільно, тому що: по-перше, скорочує тривалість часу для досягнення результату, по-друге, підвищує моти-

вацію, по-третє, забезпечує ефективність корекційно-виховного впливу». Проте «сучасна модель суспільства потребує суттєвого оновлення системи спеціальної освіти, її змісту, форм, методів та технологій».

Узагальнення результатів дослідження та їх кількісний і якісний аналіз засвідчили, що за рівнем використання корекційно-виховних технологій кількість педагогів розподілилася таким чином: високий рівень мають 25,5% опитуваних (13 осіб), середній рівень ми констатували відповідно у 45,1% педагогів (23 особи), низький рівень було виявлено у 29,4% (15 осіб).

Висновки. Таким чином, проведене дослідження підтвердило актуальність використання корекційно-виховних технологій спеціальними педагогами у сучасних умовах. Більшість опитуваних показали середній та високий рівні володіння зазначеними технологіями, проте було констатовано також низку пов'язаних із цим проблем. Серед них: відсутність у необхідному обсязі методологічно та методично обґрунтованих рекомендацій щодо застосування методів і технологій корекційно-виховної роботи з різними категоріями дітей, недостатня системна підготовка майбутніх спеціальних педагогів до реалізації форм і методів корекційного навчання та виховання, зокрема, технологічний складник цього процесу. Часто педагог змушений знаходити шляхи корекційного впливу інтуїтивно, керуючись тільки власними знаннями та особистим досвідом, що значно сповільнює та знижує якість корекційно-виховної роботи, особливо в умовах активного впровадження інклюзивної форми навчання. Ця ланка потребує вивчення та обґрунтування з розробкою науково-методичних рекомендацій практикуючим педагогам та батькам щодо застосування тих чи інших технологій корекційно-виховного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи : навчально-методичний посібник. Кропивницький : КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.
2. Демченко І. І. Психолого-педагогічні основи корекційно-виховної роботи у питаннях і відповідях : навчальний посібник. Умань : АЛМІ, 2015. 154 с.
3. Дефектологічний словник : навчальний посібник. / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. Київ : «МП Леся», 2011. 528 с.
4. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
5. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник. Рівне, 2012. 99 с.
6. Савінова Н. В. Корекційно-виховна діяльність педагога у сучасних закладах освіти : монографія / Н. В. Савінова, І. В. Серета, Н. В. Стельмах. Миколаїв : Іліон, 2019. 190 с.
7. Савінова Н. В. Технології корекційно-виховного процесу : навчально-методичний посібник / Н. В. Савінова, І. В. Серета, Д. М. Борулько. Миколаїв : Іліон, 2018. 172 с.
8. Серета І. В. Особливості застосування педагогічних технологій у корекційно-виховному процесі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. № 3 (62). Т. 2. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. С. 298–303.

REFERENCES

1. Voitko, V. Navchannia i vykhovannia ditei z osoblyvymy osvritnyimi potrebamy: suchasni pidkhody [Education and upbringing of children with special educational needs: current approaches]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kropyvnytskyi: KZ “KRIPPE named after Vasyl Sukhomlinsky”, 2016. 84 s. [in Ukrainian].
2. Demchenko, I. I. Psykholoho-pedahohichni osnovy korektsiino-vykhovnoi roboty u pytanniakh i vidpovidiakh [Psychological and pedagogical basis of correctional and educational work in questions and answers]: navchalnyi posibnyk. Uman: ALMI, 2015. 154 s. [in Ukrainian].
3. Defektolohichniy slovnyk [Defective dictionary]: navchalnyi posibnyk / za red. V. I. Bondaria, V. M. Synova. Kiev: “MP Lesia”, 2011. 528 s. [in Ukrainian].
4. Kolupaieva, A. A., Taranchenko, O. M. Inkliuzyvna osvita: vid osnov do praktyky [Inclusive education: from the basics to practice]: monohrafiia. Kiev: TOV “ATOPOL”, 2016. 152 s. [in Ukrainian].
5. Nahorna, O. B. Osoblyvosti korektsiino-vykhovnoi roboty z ditmy z osoblyvymy osvritnyimi potrebamy [Features of correctional and educational work with children with special educational needs]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Rivne, 2012. 99 s. [in Ukrainian].
6. Savinova, N. V. Korektsiino-vykhovna diialnist pedahoha u suchasnykh zakladakh osvity [Correctional and educational activity of the teacher in modern educational institutions]: monohrafiia / N. V. Savinova, I. V. Sereda, N. V. Stelmakh. Mykolaiv: Ilion, 2019. 190 s. [in Ukrainian].
7. Savinova, N. V. Tekhnolohii korektsiino-vykhovnoho protsesu [Technologies of the correctional-educational process]: navchalno-metodychnyi posibnyk / N. V. Savinova, I. V. Sereda, D. M. Borulko. Mykolaiv: Ilion, 2018. 172 s. [in Ukrainian].
8. Sereda I. V. Osoblyvosti zastosuvannia pedahohichnykh tekhnolohii u korektsiino-vykhovnomu protsesi [Features of application of pedagogical technologies in the correctional-educational process]. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky: zb. nauk. pr. № 3 (62). T. 2. Mykolaiv: Mykolaiv V. O. Sukhomlynsky National University, 2018. S. 298–303 [in Ukrainian].